

Prof. dr. Y.S. Brenner

Economische aspecten van de Europese ordening en het CVSE-proces

Prof. dr. Y.S. Brenner

Als econoom ben ik, en ik denk dat veel mensen dat ook zijn, een voorstander van een verenigd Europa. Als macro-econoom ben ik mij echter ook heel sterk bewust van de relatie tussen economie en macht; van de relatie tussen belangen en politieke weerspiegelingen van belangen in het beleid. Ik denk dat ik daarom in deze bijdrage meer waarschuwend optreed dan dat ik iets nieuws kan vertellen.

De meeste mensen zullen een verenigd Europa een goede zaak vinden, net zoals veel mensen vrede een goede zaak vinden. Maar de vrijheid die we hebben om in de goede richting te gaan wordt veelal bemerd door economische structuren en economische belangen.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de wereld geconfronteerd met twee blokken - het kapitalistische en het communistische blok - en met de Koude Oorlog, die al tijdens de Tweede Wereldoorlog begonnen was. De Koude Oorlog beïnvloedde zowel ons gedrag, ons denken als onze economie. De ideologische tweedeling leidde tot een enorme concurrentie tussen de twee blokken, met name op het gebied van de wapening. Zodra het ene blok een overmacht aan wapens dreigde te krijgen zag het andere blok zich genoodzaakt te volgen. De Amerikanen gooiden atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. De Russen zagen zich genoodzaakt diezelfde wapens in handen te krijgen.

Het wederzijdse wantrouwen was zo groot dat elke dreiging van een verstoring van het machtsevenwicht werd opgevat als een daad van agressie. Men hoorde in het Westen altijd dat Amerikanen aardige mensen zijn die van hun ouders houden en graag kerstfeest vieren. Zij zouden daarom nooit de agressor kunnen zijn. In Rusland dacht men daarentegen dat juist zij de aardige, vredelievende mensen waren die zoveel geleden hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de Russen was Amerika de potentiële agressor die, zo gauw de mogelijkheid zich zou voordoen, Rusland zou binnenvallen of op zijn minst de Rus-

sische macht zodanig zou proberen te beperken zodat deze geen bedreiging meer vormde.

De Russen hadden slechte ervaringen met de westerse wereld. In alle Russische schoolboeken - en zoals u weet is wat in schoolboeken staat altijd waar - staat het verhaal van de interventie tijdens de Revolutie van 1917-1918, zodat ieder Russisch kind van school kwam met het idee dat zodra de Amerikanen de kans kregen, zij de Russen zouden aanvallen. Deze ideeën leefden sterk en bepaalden in belangrijke mate de relatie tussen de twee blokken en daarmee de grote nadruk op de bewapeningswedloop.

Wat was nu de uitwerking hiervan op de Derde Wereldlanden ?

De meeste mensen in Europa en de Verenigde Staten waren nog niet bekomen van de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog toen ze geconfronteerd werden met de problematiek van de Derde Wereldlanden en ontdekten hoe slecht de situatie daar was.

Er ontstond een zeldzame coalitie van diverse opvattingen: de Derde Wereldlanden moesten gesteund worden.

Vanuit een ethisch-morele motivatie waren het de christenen en de socialisten die steun verleenden aan de Derde Wereldlanden. De christenen baseerden zich daarbij - in het verlengde van het oude missien zendingswerk - op hun christenplicht: het helpen van de naaste medemens. De socialisten baseerden hun opvattingen over hulp in de opvoeding en solidariteit met de zwakkeren.

Ondanks de goede bedoelingen leidde deze ethisch-morele gemotiveerde hulp in de praktijk echter vaker tot steun aan misdadige regeringen dan tot steun aan de volkeren zelf.

Op grond van heel andere belangen waren ook anderen geïnteresseerd in het geven van steun aan de Derde Wereldlanden; de generaals bijvoorbeeld. Zij betrokken deze landen in de Koude Oorlog. In ruil voor steun brachten zij strategisch belangrijke gebieden binnen hun invloedssfeer. Zo werd er bijvoorbeeld in het begin van de Koude Oorlog, toen er nog geen lange afstands-raketten waren, door het Westen een veiligheidszone om de Sovjet-Unie heen gebouwd. Dit hield in dat landen als Iran, Turkije en landen in het Verre Oosten binnen de westerse invloedssfeer gebracht moesten worden. Het middel daartoe was het verlenen van steun. Voor de generaals, die zich uitsluitend met veiligheidsproblemen bezig hielden, was het niet van belang of ze daarmee de bevolking steunden of de regering. Voor hen represen-

teerde de regering het volk, of die regering nu gekozen was of niet. Van belang voor hen was slechts dat de machthebbers aan hun zijde bleven staan en dat economische en militaire steun verleend kon worden die voor beide partijen interessant was.

Een derde groep die geïnteresseerd was in het geven van steun bestond uit de grote bedrijven. Zij wilden zich verzekeren van de grondstoffen die in de Derde Wereldlanden aanwezig waren. Bovendien waren deze landen interessant als afzetmarkt voor produkten die deze bedrijven in hun eigen land niet meer kwijt konden en waren het aantrekkelijke vestigingsplaatsen voor de bedrijven. Het is interessant om na te gaan hoe zo iets in zijn werk gaat. Een beroemde auto-fabrikant van hele dure auto's - Mercedes-Benz om maar een voorbeeld te noemen - kent zijn eigen markt in Duitsland en weet dat het aantal mensen in Duitsland dat genoeg geld verdient om een Mercedes te kunnen kopen begrensd is. Hij kan zijn markt behoorlijk uitbreiden door alle mensen te vragen om één Mark, één Gulden of één Dollar aan Derde Wereldlanden te geven. Wanneer dit geld in handen komt van een aantal politici, boeven, rijke mensen, dan creëer je een markt van kopers die deze dure auto's kunnen betalen, waarvoor in het Westen geen markt meer is.

Een laatste groep die belang had bij het verlenen van steun aan de Derde Wereldlanden bestond uit de politici die gewoon de koppen telden bij de stemming in de Verenigde Naties. Immers, als je met ontwikkelingshulp regeringen kunt kopen, of van je afhankelijk kunt maken dan steun je die regeringen.

En op die manier was er een hele zeldzame coalitie die hulp aan Derde Wereldlanden wilde geven. De industriëlen, de politici en de militairen wisten wat ze deden, de socialisten en de christenen hadden slechts hun goede wil.

Het voorgaande is belangrijk voor hetgeen ik nu aan de orde wil stellen, namelijk de eenwording van Europa. Met al zijn verschillen heeft Europa vanaf de Middeleeuwen een gemeenschappelijke culturele ontwikkeling doorgemaakt. In deze ontwikkeling vermengden christelijk-joodse ideeën zich met socialistische ideeën, ofwel beginselen van de christenplicht met die van solidariteit. Deze beginselen zijn in andere delen van de wereld veel minder sterk ontwikkeld. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld heerst een veel sterker concurrentiegedrag en kent men veel minder belemmeringen in de con-

currentiestrijd dan in Europa. In Europa was en is er nog een gevoel van *er zijn grenzen aan wat je een concurrent aandoet; je gaat niet over lijken*. In de Verenigde Staten, waar geen traditie is van *noblesse oblige*, waar de burgerlijke maatschappij zich veel sterker ontwikkeld heeft dan in Europa vindt men dat gevoel van solidariteit veel minder. Daar is iedereen alleen verantwoordelijk voor zichzelf. Op zich is dat goed voor de economie. Concurrentie stimuleert immers de economische bedrijvigheid en daarmee is voor een groot deel het succes van de Amerikaanse economie verklaard.

Deze mentaliteit past echter niet in een verzorgingsstaat met een sociaal vangnet zoals dat bestaat in de Scandinavische landen, Nederland, Frankrijk en ook Duitsland. Daar voelt de staat zich verantwoordelijk voor haar bevolking, wordt werkloosheid niet beschouwd als een personeelsprobleem maar als een maatschappelijk probleem en wordt armoede niet afgewenteld op 'de verliezers'. Het idee van solidariteit leeft in Europa dus sterker dan in de Verenigde Staten. Naar mijn mening is dat een goede basis voor samenwerking en ik denk dat het ook een goede basis is om als Europa invloed uit te oefenen op het wereldgebeuren en de veiligheidsproblematiek.

De grote vijand van internationale veiligheid was, is en blijft armoede. Wat moet men verstaan onder armoede? Armoede houdt in mijn optiek in een scheve verdeling van het nationale inkomen tussen het deel van de samenleving dat zekerheid heeft, rust heeft, en iets te verliezen heeft als de samenleving in een recessie verkeert en dat deel van de samenleving dat die zekerheid mist. Armoede omvat dus degenen die geen zekerheid hebben, die niet weten waar hun volgende middagmaal vandaan komt en die niets te verliezen hebben. Dat houdt in dat deze mensen maar één mogelijkheid hebben om hun menswaardigheid, die toch bij ieder mens bestaat, te handhaven: vluchten uit de realiteit naar een irreële wereld, naar godsdiensten of ideologieën die niets opleveren, die geen oplossing bieden maar die de mensen alleen het gevoel geven dat het beter gaat. Die mensen willen zich ergens aan vastklampen om hun menswaardigheid en de hoop op een betere toekomst niet te verliezen. In Rusland werd de mensen beloofd dat het communisme het probleem van de armoede en alle andere problemen kon oplossen. De mensen klampten zich vast aan dit idee en dachten: "er wordt gebouwd aan een nieuwe toekomst, een toekomst der mensheid". In de literatuur uit Rusland van de jaren twintig en dertig, voor de grote terreurperiode, leefde dat idee sterk.

Recentere voorbeelden vindt men in Iran en Irak. De Sjah beloofde veranderingen evenals zijn tegenstanders. Toen er nauwelijks iets veranderde waren de mensen teleurgesteld. Opeens was daar Ayatollah Khomeiny die beloofde Iran en de wereld te zullen redden met behulp van Allah die ons alles geeft wat we nodig hebben; niet alleen voedsel maar bovenal een toekomst.

Ook Saddam Hoessein zegt alle problemen op te lossen: het Israëliisch-Palestijns conflict, de problemen in het Midden-Oosten etc. Hij belooft van alles, behalve datgeen dat werkelijk problemen op zou kunnen lossen, namelijk economisch herstel, economische opbouw en een stuk menswaardige zekerheid in Irak.

Dergelijke 'revolutionaire' ideeën zullen weinig weerklank vinden als de mensen iets te verliezen hebben. Voor de mensen die niets te verliezen hebben kunnen dergelijke ideeën perspectieven bieden. Met andere woorden: er moet een sterke middengroep zijn die in staat is af te wegeen welke politieke avonturen men bereid is te accepteren en welke te gevaarlijk zijn.

In de Verenigde Staten ziet men dat het verschil tussen de groep rijken en armen weer groter wordt. Hoewel de situatie op dit moment nog niet zo onrustbarend is als het bijvoorbeeld in het Duitsland van de jaren dertig was, zijn de eerste voortekenen van de taferelen van het Duitsland in de 30er jaren aanwezig. Bij de verkiezingen in Louisiana bijvoorbeeld ziet men dat een Hitler-achtige politicus grote winst boekt. Hoewel de verschillen tussen de staten groot zijn - in New Jersey bestaat een sociaal zekerheidsstelsel dat dicht bij de Europese stelsels komt - moet men er zich van bewust zijn dat op lange termijn een gevaarlijke situatie kan ontstaan.

In Europa zou een dergelijke tendens opgevangen kunnen worden door het sociale vangnet dat in de meeste Europese landen bestaat. Hopelijk zijn er in Europa ook voldoende mensen die er belang bij hebben een dergelijk systeem te verdedigen, of zijn ze in ieder geval bereid zich niet te storten in religieuze, ideologische of nationalistische avonturen.

Ik denk daarom dat het voordeel van de eenwording van Europa een gemeenschappelijke markt is die groot genoeg is om wat wij noemen *economies of scale* te realiseren, goedkoop te produceren, terug te investeren en voldoende werkgelegenheid te bieden. Want op nationaal niveau biedt de markt niet voldoende mogelijkheden om een sterke positie te houden.

Dat brengt mij naar het hoofdpunt dat ik vandaag aan de orde wil stellen. Dat de meeste Europeanen, ook de meeste politici, een gemeenschappelijk Europa willen is duidelijk. Er zijn echter een aantal problemen die overwonnen moeten worden.

In de eerste plaats verschilt het produktiviteitsniveau (hoeveel mensen kunnen welke hoeveelheid produktie in een bepaald aantal uren produceren) van land tot land. Duitsland, Nederland, Denemarken, Zweden en Noord-Italië hebben een hoog industrieel produktiviteitsniveau. Nederland en Denemarken kennen ook een grote produktiviteit in de landbouw. In Frankrijk ligt het met de landbouw anders en in Zuid-Italië is de achterstand nog groter. Spanje industrialiseert zich langzaam. Er zijn dus grote verschillen. Dat houdt in dat als de grenzen zo maar wegvallen, de zwakkere industrielanden gewoon weggeconcurrereerd worden. Er zal dan in bepaalde regio's een concentratie ontstaan van hoog ontwikkelde industrialisering. In andere regio's zal industriële ontwikkeling echter nauwelijks van de grond komen, met als gevolg grote werkloosheid en dat houdt weer in dat er een vloed van mensen naar de hoog ontwikkelde industrielanden trekt (bijvoorbeeld van Oost-Duitsland naar West-Duitsland maar ook uit andere landen zoals Zuid-Italië, Spanje en Portugal).

Een tweede probleem dat op dit moment actueel is hangt samen met de totstandkoming van de Economische en Monetaire Unie (EMU). Als er een gemeenschappelijke munteenheid komt kan men zich afvragen wie bepaalt of en hoeveel er meer of minder geld op de markt komt. Hier is sprake van economische verschillen die vooral bepaald worden door interne machtsstructuren in een samenleving.

In het algemeen kan men stellen dat investeringen de basis vormen voor de werkgelegenheid. Als er wordt geïnvesteerd, komen er meer mensen aan het werk; die mensen besteden hun geld, dat geld wordt weer uitgegeven en gaat van hand tot hand, zodat er meer vraag is naar goederen. Er kan dan meer geproduceerd worden, meer en meer industrie kan zich ontwikkelen, etc. In de praktijk werkt het echter meestal niet zo eenvoudig want de investeringen zijn ook afhankelijk van de prijs van het geld. Een bedrijf berekent de kosten van haar investeringen en vraagt zich af of deze zullen worden goedge maakt door de verwachte winsten. De rente is echter een cruciale factor bij het bepalen van de investeringen. Nu is het zo dat als de rente omhoog gaat, er minder geïnvesteerd wordt en er minder inflatie is. Als de rente omlaag gaat wordt er meer geïnvesteerd, heb je meer werkge-

legenheid, maar ook meer inflatie. Een regering moet dan bijvoorbeeld een afweging maken tussen een hogere inflatie of een hogere werkloosheid. De keuze hangt af van de kleur van de regering. Binnen elk land zijn er machtsstructuren die, in een democratische staat, door politieke partijen worden vertegenwoordigd. Het type beleid hangt dan af van de politieke partij(en) die op een bepaald moment aan de macht is(zijn). Als er bijvoorbeeld een groep mensen aan de macht is voor wie geldontwaarding een grote rol speelt, dan zal een beleid gevolgd worden waarbij wordt geprobeerd de geldhoeveelheid zodanig te reguleren, dat er zo weinig mogelijk inflatie ontstaat. De prijs die daarvoor betaald moet worden is een grotere werkloosheid. Een beleid dat volledige werkgelegenheid nastreeft en zich minder bekommert om de inflatie, zal een andere, ruimere geldpolitiek hanteren waarin men de rente omlaag probeert te brengen om de investeringen uit te breiden. Zo volgt Duitsland bijvoorbeeld in dit opzicht een restrictief beleid. Frankrijk echter volgt in dit opzicht weer een expansief beleid. Men zit dan met twee tegenstrijdige beleidsvisies die het streven naar eenwording bemoeilijken. De oplossing van dat probleem zal dan niet gezocht moeten worden op het nationale niveau maar moet gevonden worden op Europees niveau. Een voorbeeld. Als in Nederland een van de grote bedrijven die net zoveel omzet heeft als een hele staat, bijvoorbeeld Unilever of Shell Company, ruzie krijgt met de overheid over de vennootschapsbelastingen, dan kunnen deze bedrijven dreigen met overplaatsing van hun bedrijf naar een ander (goedkoper) land. Dat heeft tot gevolg dat de Nederlandse staat minder belasting ontvangt en opgezadeld wordt met duizenden werklozen waardoor de druk op het sociale zekerheidsstelsel vergroot wordt.

De regeringen bevinden zich tegenover deze bedrijven in een moeilijke positie. De controle en het toezicht op de loonruimte en het handhaven van de werkgelegenheid wordt bemoeilijkt omdat de multinationals de mogelijkheid hebben het marktmechanisme te omzeilen en monopolistische winsten buiten de belastingen te houden. Er zijn dus structuren in het Europa van nu, waarbij de macht die in handen is van economische belangengroepen buitenproportioneel is.

Vlak na de oorlog dacht men dat de nationale staat, in Europa tenminste, voldoende invloed had om een redelijk economisch beleid te voeren. Als de prijzen te sterk stijgen, als er dus inflatie is, zou de overheid de inflatie kunnen beteugelen door de belastingen te verhogen waardoor de mensen minder geld te besteden hebben. Als er

teveel werkloosheid heerst kan de overheid de economie stimuleren door bijvoorbeeld de infrastructuur te verbeteren etc.

De macht van de nationale overheid om een redelijk economisch beleid te voeren, om de mensen in staat te stellen behoorlijk te leven, om een aanzienlijke groep met een modaal inkomen in stand te houden die belang heeft bij veiligheid en stabiliteit, wordt beperkt door de multinationals, die zich immers binnen Europa kunnen verplaatsen. Maar als er één Europa is waar dezelfde wetten gelden, waar de lonen bepaald worden voor heel Europa, dan zal de macht van de multinationals afnemen en wordt het voeren van een Europees sociaal-economisch beleid mogelijk.

De sociaal-economische verschillen tussen de Europese staten belemmeren vooralsnog de vereniging van Europa. Een verenigd Europa kan dan ook pas totstandkomen als men bereid is de verschillen te doorbreken. Europa is sterk genoeg om een gemeenschappelijke markt tot stand te brengen die kan concurreren zowel met Japan als met de Verenigde Staten. Bovendien heeft Europa een culturele traditie die positiever is, vanuit ons standpunt gezien, dan die van de Verenigde Staten en van Japan. Ik denk dat er nog hoop is voor een liberale economie, een vrije markt-economie, een vrije maatschappij, een kapitalisme met een menswaardig gezicht. Voorwaarde is echter dat Europa zich sterk maakt om zich te verenigen op het economisch niveau, want zonder economische macht is een Europese onafhankelijke politiek een illusie. Gegeven de economische macht die een verenigd Europa kan hebben, is er een rol weggelegd voor Europa als trekker naar een vreedzame en meer sociaal geëngageerde maatschappij.